

Timurlu Tarihçilerini Yanıltan İki Kaynak Üzerine Bir İnceleme: İbn Arabşah ve Mignanelli

Cüneyt Kanat*

Tarihçiler, çalışmaları esnasında kullandıkları kaynakları dikkatle ve tenkit ederek kullanmalıdırlar. Eğer bunu yapmayıp kaynaklarda karşılaştıkları her bilgiyi doğru kabul ederek bir tarih metni inşa ederlerse yanlışla düşme olasılıkları artacaktır. Bu tür yanlışların önüne geçebilmek için tarihçi, sadece kaynaklarda aktarılan bilgiyi değil, o bilgiyi aktaran tarihçiyi de incelemeli ve anlamaya çalışmalıdır. Tarih yazımı konusunda önemli eserler veren Edward Hallet Carr bu durumu şöyle açıklar: “*Tarihten önce tarihçiyi, tarihçiyi incelemeden önce de onun tarihi ve toplumsal çevresini inceleyiniz.*” Bir diğer ifadeyle tarihçinin içinde bulunduğu toplumsal yapı başta olmak üzere onun yetiştiği ortam ve yaşadığı olaylar ile içinde bulunduğu şartlar çok önemlidir.¹

Emir Timur, dünya tarihinde eşine az rastlanır bir fatih ve devlet adamı olarak bilinir. Ordusunun başında iken katıldığı hiçbir savaşı kaybetmemiştir. Timur’un bu konudaki dehası herkes tarafından takdir edilir ve bununla ilgili herhangi bir tartışma yoktur. Ancak Timur’un soyu ve fetihleri esnasındaki bazı icraatları ile ilgili ciddi tartışmalar yaşanmıştır ve bu tartışmalar belli ölçüde hala devam etmektedir. Bu tartışmaların temel nedeni, hiç kuşkusuz öncelikle Timurlu döneminin kaynakları, daha sonra ise bu kaynaklarda aktarılan bilgileri sorgulamadan ve dikkatle tetkik etmeden kullanan modern devrin tarihçileridir.

Timur’un soyunu tartışmalı hale getiren kaynak, İbn Arabşah’ın *Acâib el-Makdûr fi Nevâib Timûr*² adlı eseridir. Timur’un Suriye’deki faaliyetleri ile ilgili olarak ince-

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir/TÜRKİYE, egekanat@yahoo.com ORCID:0000-0003-3355-5347

1 Edward Hallet Carr, *Tarih Nedir?*, çev. Misket Gizem Gürtürk, 5. baskı, İstanbul 1996, s. 54; Cüneyt Kanat, *Tarihin Medya ile İmtihanı*, İstanbul 2012, s. 42.

2 İbn Arabşah, *Acâib el-Makdûr fi Nevâib Timûr*, nşr; Ali Muhammed Ömer, Kahire 1979; İbn Arabşah’ın çok ağdalı ve edebi bir dille adeta şiir gibi yazılmış olan bu eseri D. Ahsen Batur tarafından çok büyük emekler harcanarak Türkçeye çevrilmiş böylece bu sahada çalışan uzmanlara büyük bir kolaylık sağlanmıştır: İbn Arabşah, *Acâibu’l Makdûr (Bozkardan Gelen Bela)*, çev. D. Ahsen Batur, İstanbul 2012.

leyeceğimiz tarihçileri yanlıtan bir diğer kaynak ise, Bertrando de Mignanelli'nin *Vita Tamerlani-Ruina Damasci*³ isimli eseridir. Sözüünü ettiğimiz her iki kaynağın yazarının da ilgili konularda aktardığı bilgiler sorunludur. Ancak bu durum ortaya çıkmasında etkili olan önemli sebepler vardır. Bu sebeplerin neler olduğuna geçmeden önce her iki kaynağın Timur ile ilgili aktardığı bilgilere bakarak, bu kaynakları dikkatsizce kullanıp doğru kabul eden modern devir tarihçilerinin düşüükleri yanlışları tespit etmeye çalışacağız.

Eserini, kayıtsız kalınamayacak kadar harikulade ve edebi bir dille kaleme alan İbn Arabşah, bütün edebi yeteneklerine rağmen, daha eserinin başlığını koyarken aslında Timur'u kavrama biçimini açıkça sergilemekteydi: "*Timur'un Yol Açtığı Felaketler Konusunda Kaderin Cüveleri*".⁴ Eserine böyle bir başlık koyarak yazmaya başlayan İbn Arabşah, Timur'un soyu ile ilgili olarak aşağıdaki satırları kaleme almıştır:

"O (Timur) ve babası engin sahralarda dolaşan, akılsız ve dinsiz çoban takımından idiler. Kimileri hizmetkar, kimileri işsiz güçsüz bir serseri olduklarını söylerler. Maveraünnehr onların sığınaklarıydı; kışı burada geçirirlerdi. Kimileri babasının çok fakir bir çizme ustası, onunsa bileğine sağlam bir demirci genç olduğunu, ama geçim sıkıntısı yüzünden suç işleyip, serkeşlik ettiğini ve çevresine zarar verdiğini söylerler. Bir gece bir koyun çalıp sırtında götürürken, çobanın attığı okla omzundan yaralandı, ama ikinci ok boşa gitti. Çoban başka bir ok atıp bacağından vurdu ve böylece aksak yürümeye başladı. Fakirliği arttıkça daha belalı oldu; fesat çıkarmaya, insanlara ve ülkelere kin beslemeye başladı. Bu yolda kendisine yoldaşlar aradı. Allah'ı yâdından çıkardı. Abbas, Cihanşah, Kimarî, Süleyman Şah, İdiku Timur, Caku, Seyfeddin gibi dinsiz imansız kırk kadar sadık şeytani çevresine topladı. Parasızdı; adamı ve silahı azdı. Bedeninin zayıflığını, parasızlığı ve adamı olmamasına rağmen, adamlarına saltanat istediğini, dünyanın mülküne talip olduğunu ve her yeri yakıp kavuracağını söylerdi. Adamları da onun söylediklerini orada burada anlatır, onun ahmak ve akılsız olduğunu belirtir; kendisiyle alay etmek için yanlarına alırlardı."⁵

3 Bertrando de Mignanelli'nin eserinin İngilizce, Arapça ve Türkçe çevirileri için bkz; "A New Source on Tamerlane's Conquest of Damascus (1400/1401)", çev. Walter J. Fischel, *Oriens*, (1956), c. IX, s. 201-232; Ahmet Abdülkerim Süleyman, *Timurlenk ve Devlet el-Memâlik el-Çerâkise me'a Tercüme Makâle el-Kâtib el-Latîni de Mignanelli an Hayâti Timurlenk, Vita Tamerlani*, basım yeri yok, 1985; "Timurlenk'in Dimaşk'ı Fethi ile İlgili Latince Bir Kaynak: Vita Tamerlani-Ruina Damasci (Timurlenk'in Hayatı-Dimaşk'ın Harab Olması)", çev. Cüneyt Kanat, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (1996), c. XI, s. 233-263.

4 İbn Arabşah, *Acâibu'l Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)*, s. 21.

5 İbn Arabşah, *age.*, s. 33-34.

İbn Arabşah, Timur'a bela okuyarak başladığı eserini aynı şekilde belalar okuyarak bitirmektedir. Eserinin pek çok yerinde de Timur'un ne kadar kan dökücü ve kötü bir insan olduğunu ispatlamak için elinden geleni ardına koymadığı görülmektedir. Peki neden?

Bu sorunun cevabı bellidir, henüz on iki yaşlarında bir çocuk iken yaşadığı travma... İbn Arabşah, 1400 yılında Timur'un Suriye seferi esnasında, sadece on iki yaşlarındayken ve Dimaşk'ta ailesiyle muhtemelen mutlu bir çocukluk yaşarken, bu büyük fatih tarafından yurdundan koparılıp Semerkand'a götürülmesi sebebiyle korkunç bir travma yaşamıştır.⁶ Küçük yaşında, annesi ve kardeşleriyle birlikte Timur'un başkenti Semerkant'a götürülen İbn Arabşah, kendisine reva görülen bu durumu hiçbir zaman kabullenememiş ve yaşadığı sürece unutmamıştır. Bu sebeple de Timur'u daima kin ve nefretle anar.⁷ Fakat yaşadığı her ne olursa olsun, bunlar İbn Arabşah'a tarihi çarpıtma hakkını asla vermez.

Art niyetli olması sebebiyle, Timur'un soylu bir aileden değil, bir çobanın veya çizme ustasının oğlu olarak dünyaya geldiğini söyleyen ve gençlik yıllarında geçimini hırsızlık yaparak sağladığını da ekleyen İbn Arabşah'ı, modern dönemin tarihçilerinden D'Ohsson ve Barthold başta olmak üzere bazı tarihçiler fazla ciddiye almışlardır. Barthold, "*Uluğ Beğ ve Zamanı*" adlı eserinde Timur ile ilgili olarak şunları yazıyor; "*Timur da tıpkı Cengiz Han gibi, herhalde Kazagan'ın ölümünden sonra baş gösteren kargaşalık yıllarında olsa gerek, bir eşkiya çetesi reisi sıfatı ile faaliyet meydana atılmıştı*".⁸ Barthold, Zafernamelede Timur'un çocukluğu ve ilk yıllarından hiçbir şekilde söz edilmemiş olmasını dikkate alarak, İbn Arabşah'ın anlattıklarını doğru kabul etmiştir. Bundan dolayı da Timur'u sıradan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş ve gençlik yıllarında tam bir eşkiya çetesi reisi, yol kesici, koyun ya da at hırsızlığı yaparak geçimini sağlayan biri gibi görme eğiliminde olmuştur. Üzücü olan ise son dönemlerde Timur ile ilgili çok değerli eserler veren bazı batılı tarihçilerin de Barthold'u takip ederek kısmen aynı yanılığa düşmüş olmalarıdır.

Bu tarihçiler ile kullandıkları ifadeler şu şekildedir. Jean Paul Roux, "*Aksak Timur*" adlı eserinde şunları söylüyor; "*Timur'un yaşamöyküsünü yazan art niyetli İbni Arabşah,*

6 İbn Arabşah, *age.*, s. 19; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul, 1998, s. 216; Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, İstanbul 1991, s. 360-361.

7 Muhammed Mustafa Ziyâde, "Markizî ve Çağdaşları", çev. Cüneyt Kanat, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, VIII (1993), s. 230-231.

8 Wilhelm Barthold, *Uluğ Beğ ve Zamanı*, çev. İsmail Aka, Ankara 1990, s. 19; Yazar yine diğer bir eserinde bu iddialarını değişik argümanlar ile dile getirmektedir: *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Yayına hazırlayanlar: Kazım Yaşar Koprıman-Afşar İsmail Aka, Ankara 1975, s. 290-291.

Timur'un hiç çekinmeden koyun çaldığını ve böyle bir hırsızlık sırasında yaralandığını, bunun sonucunda da topal kaldığını anlatır. Bu hırsızlık olayı doğru olabilir." Roux, bunun hemen ardından Timur'un yaralanmasının çok sonraları savaş sırasında olduğunu söylemesine ve cümlesinin başında İbn Arabşah'ın art niyetli olduğunu belirtmesine rağmen hırsızlık olayının doğru olabileceğini söyleyebilmektedir.⁹ Yine Timur ve Timurlu tarihi hakkında oldukça fazla sayıda eser vermiş olan Beatrice Forbes Manz, "*Timurlenk*" isimli eserinde yukarıdaki konuyla alakalı olarak şu ifadelere yer vermektedir; "*Çok çetin şartlarda geçen bir gençlik, çoğu önde gelen göçebe hanedan kurucusuna has bir özellikti. Dolayısıyla Timur da kendi mütevazı kökenini –eğer icat etmediyse- vurguladı ve bir yandan asil bir soy iddiasında bulunurken, bir yandan da hayata bir davar hırsız olarak atıldığını saklamaya çalışmadı*". Manz, ilerleyen sayfalarda Timur'un soyu ile ilgili şöyle bir cümleye de yer veriyor: "*Babası ya da yakın herhangi bir atasına dair elde bulunan pek az bilgi, onun çok yüksek bir aileden gelmediğini düşündürür*".¹⁰ Görüldüğü gibi Timur'un soyu hakkında tarihçinin kafası oldukça karışık. Son olarak, "*Timurlenk*" adlı kapsamlı ve adeta bir roman gibi okunan eserini yazmadan önce Timur'un seferleri sırasında izlediği güzergâhı eksiksiz olarak kat ettiğini söyleyen Justin Marozzi de aynı şekilde yukarıdaki yanlışlara düşmektedir. Marozzi kitabında şu satırlara yer vermiştir; "*Kışların iliğe işleyen soğuğu ve yazların deri çatlatan sıcağıyla terbiye edilen Timur, bu ovada, bozkırlarda ve dağlarda tam bir erkek gibi dövüşmeyi öğrenmiş; ihtiyatsız çobanlardan koyun aşırma için gittikçe daha cüretli gece baskanlarına girişerek ve etrafına kendi kafa yapısındaki haydutları toplayarak, zamanla cesareti ve liderlik vasfıyla ün salmış ve boy beylerinin dikkatini çekmiş olsa gerektir.*" Marozzi ilerleyen sayfalarda ise şunları söyler; "*Ondan sonraki birkaç yıl, bu iki ortak (Timur ve Hüseyin) geçimlerini eşkıyalık, yol kesicilik ve paralı askerlikten sağlayarak, Asya'nın yukarı taraflarında dolaşp durdular*".¹¹ Görüldüğü gibi Marozzi de yazdığı eserden hayranı olduğunu anladığımız Timur'a hırsızlığı, eşkıyalığı ve yol kesiciliği yakıştırmaktan geri durmamaktadır.

Batı'da böylesi bir Timur imajının oluşmasında büyük katkısı olan Christopher Marlowe'un yazdığı "*Büyük Timurlenk*" oyunundan bu yana, belki de en büyük katkıyı İbn Arabşah'ı sorgulamadan, güvenilir bir kaynak olarak kullanan Wilhelm Barthold'un sağlamış olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Daha sonraları Barthold'un ileri sürdüğü bu düşünceler modern dönem Timurlu tarihçilerinin de yukarıda aktardığımız örneklerden anlaşıldığı üzere kafasını karıştırmıştır. Bu kafa karışıklığının temel sebebi ise çocukluğunda yaşadıklarından dolayı Timur'u

9 Jean-Paul Roux, *Aksak Timur İslamın Kutsal Savaşçısı*, çev. Ali Rıza Yalt, İstanbul 1994, s. 51-52.

10 Beatrice Forbes Manz, *Timurlenk Bozkırların Son Göçebe Fatih*, çev., Zuhâl Bilgin, İstanbul 2006, s. 27, 66.

11 Justin Marozzi, *Timurlenk İslam'ın Kılıcı, Cihan Fatih*, çev., Hülya Kocaoluk, İstanbul 2007, s. 51-53.

kin ve nefretle hatırlayan İbn Arabşah'ın çok belirgin bir biçimde kişisel öfkesini yansıtan eseridir.

Peki, gerçekten dünyayı fethetmeye böylesine yaklaşan birkaç fatihten birisi olan Timur, Barthold'un İbn Arabşah'a dayanarak söylediği gibi soylu olmayan sıradan bir ailenin oğlu olarak mı dünyaya gelmişti?

Bu konuyu, yani Timur'un soyu ile ilgili yapılan tartışmaları son dönem Timurlu tarihçileri arasında en iyi tartışan ve gerçeği ortaya çıkarmaya çalışan bilim insanı önce Zeki Velidi Togan sonra ise İsmail Aka'dır. Togan'ın ve Aka'nın, eserlerinde savunduğu temel argümanın iki dayanak noktası vardır. Bunlardan birincisi; Timur'un soyu konusundaki en önemli kaynaklardan birisi olup 1426 yılında Timur'un küçük oğlu ve halefi Şahrüh için düzenlendiğini bildiğimiz *Muizzu'l-Ensab* adı ile tanınan eserdeki konuyla ilgili oldukça önemli bilgilerdir. Fakat D'Ohsson ve Barthold, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Timur'un soylu olmayan bir aileden geldiğine inanmaları dolayısıyla, bu nesebnamenin Timur veya oğulları tarafından kendilerinin Cengiz Han ile aynı soydan geldiğini göstermek için sahte bir nesebname şeklinde düzenlenilmiş olduğunu söylemektedirler.¹²

Bu iddialara Zeki Velidi Togan ve İsmail Aka'nın verdiği cevap ise şu şekildedir;

“Ancak, Şahrüh devrinde kaleme alınan *Muizzu'l-Ensab*, aslında Şu'b-i Pençgane'den ibarettir. Bu ikincisi *Camiü't-Tevarih* müellifi Reşidüddin tarafından, İlhanlılar devrinde kaleme alınmıştır. Her iki eserin mukayesesinden anlaşıldığına göre, *Muizzu'l-Ensab*, *Şu'b-i Pençgane*'nin bir zeyli olup, bu zeyl Timur'un çocukları ve beylerini de içine almaktadır. İlhanlı hükümdarı Olcaytu zamanına kadar gelen birinci kısım Reşidüddin tarafından yazılmış olup, hiçbir değişiklik yapılmaksızın yeniden yazılmış ikinci kısımda, Türk ve Moğol olmayan kavimler esere dâhil edilmemiştir”.¹³

Daha açık ifadesiyle *Muizzu'l-Ensab* birbirini tamamlayan (zeyl: ek) iki eserden ikincisidir. Dolayısıyla, bu iki eser arasındaki uyumluluk ikincisinin gerçekliği konusunda makul derecede fikir vermektedir.¹⁴

Temel argümanlardan ikincisi ise, bizlere oldukça somut ve çok daha ikna edici deliller sunmaktadır.

12 Zeki Velidi Togan, “Emir Timur'un Soyuna Dair Bir Araştırma”, çev. İsmail Aka, *Prof. Dr. İsmail Aka Makaleler 3*, Ankara 2005, s. 209-211; İsmail Aka, *Timurlular Devleti Tarihi*, Ankara 2010, s. 20-21.

13 Aka, *age*, s. 21; Togan, *agm.*, s. 211-212.

14 Togan, *agm.*, s. 212.

Timur ile ilgili yazılmış olan hemen hemen bütün eserlerde, onun ilk yılları oldukça karanlıktır. Her şeye rağmen Timur'un bu erken gençlik yılları ile ilgili elimizde oldukça önemli bilgiler de bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi ise, bize Timur'un soyu ile ilgili tartışmalarda doğru yolu bulmamıza en fazla yardımcı olacak olan, onun ve kız kardeşlerinin yaptığı evlilikler ile ilgili ayrıntılardır. İşte bu ayrıntılarda, henüz Timur'un gerçek anlamda tarih sahnesine çıkmadığı yıllara ait çok önemli ipuçları saklıdır.

Timurlu tarihlerinde onun evlilik yaptığı ilk hanımları olarak üç isim görüyoruz. Bunlar; Olcay Terken Aga, Turmuş Aga ve Tulun Aga'dır. Yine aynı kaynak eserlerden öğrendiğimize göre, Timur'un oğullarından Cihangir Mirza Turmuş Aga'dan, Ömer Şeyh Mirza ise Tulun Aga'dan doğmuştur. Bizim için konuyu aydınlatmak bakımından önemli olan bilgi ise, bu çocukların hangi tarihte doğduğudur. Oğullardan birincisi 1354, ikincisi ise 1355 yılında doğmuştur. Timur'un da 1336 yılında doğduğunu bildiğimize göre, isimlerini verdiğimiz bu hanımlar ile yaptığı evlilikler on yedi, on sekiz yaşlarında iken gerçekleşmiştir. İşte bu noktada bizim için önemli olan Timur'un eşlerinin kimlikleri ve ailelerinin statüleridir. Çünkü eğer iddia edildiği gibi Timur sıradan ve fakir bir çizme ustasının oğlu ise, evlendiği eşleri de kendisi gibi sıradan ailelerin çocukları ya da en azından soylu olmayan ailelerin çocukları olmalıdır. Hâlbuki durum böyle değildir. Çünkü özellikle birinci hanımı olan Olcay Terken Aga, Timur'dan önce, Maverâünnehr ve bugünkü Afganistan bölgesinde Çağatay ulusunun batı kolu hâkimi olan Emir Kazagan'ın torunudur. Yine dönemin Timurlu tarihlerinden edindiğimiz bilgiye göre, Olcay Terken hatunu Timur'a veren bizzat Emir Kazagan'ın kendisidir. O zaman şöyle bir soru sorabiliriz: Eğer Timur'un babası Turagay sıradan fakir, zavallı ve asil olmayan birisi ise, nasıl oldu da Çağatayların batı kolu hâkimi olan Emir Kazagan torununu onun oğluna verdi ve onunla dünür oldu? Bu soruya verebileceğimiz en makul cevap: Turagay'ın da bölgedeki siyasi olaylarda etkili bir boy beyi olmasıdır. Çünkü ancak bu durumda Maverâünnehr hâkimi olan Kazagan torununu bu şahsın oğlu olan Timur'a verebilirdi. Timur'un ilk hanımı hakkında sahip olduğumuz bu bilgilerden hareketle, onun ikinci ve üçüncü eşinin de asil ailelere mensup olduğunu tahmin etmek zor olmasa gerektir. Ayrıca Timur'un babası olan Turagay'ın statüsü hakkında bize fikir verecek olan diğer bilgiler ise kızları ile alakalıdır. Çünkü aynen Timur gibi Timur'un kız kardeşleri de bölgede hâkim olan önemli kişilerle evlilikler yapmışlardır. Timur'un çok sevdiği kız kardeşlerinden Şirin Aga, Horasan'daki Arlatlar'dan olan Müeyyed ile evliydi. Diğer kız kardeşi Kutluk Terken Aga ise, Duğlatlar adındaki büyük boydan, önce Emir

Sultan ile daha sonra da boyun başı olan Emir Davud ile evlenmişti. Adı geçen Duğlat Emirleri, Doğu Türkistan ve Isık Göl civarındaki sayılı beylerden idiler.¹⁵

Günümüzde yapılan evliliklerde de sıkça yol gösterici olarak başvurulan “*davul bile dengi dengine*” ifadesinden hareketle, Timur’un ve kız kardeşlerinin yaptığı evliliklere bakarak, onların da kendileri gibi soylu ailelerin kızları ya da oğulları ile evlendiklerini rahatlıkla söyleyebiliriz. Buna bağlı olarak da İbn Arabşah’ın belki de yüreğinde barındırdığı nefretin belirgin etkilerini taşımakta olan eserinde Timur ve babası ile ilgili kaydettiklerini eleştirel bir biçimde ele almamız gerekir.

Yine bu konu ile alakalı ve üçüncü bir delil olarak sunabileceğimiz bir başka ayrımı ise İbn Arabşah’ın bize aktardığı, Timur’un koyun çalarken bir çoban tarafından omzundan ve bacağından okla vurulduğuna ilişkin bilgidir. Bu bilgi de gerçek değildir. Hemen hemen dönemin bütün kaynaklarının belirttiği üzere, Timur, çok sonraları Sistan’da yaptığı savaş esnasında sağ kol ve sağ bacağından yaralanmıştır. Yani bu yaralar, İbn Arabşah’ın söylediği gibi ilk gençlik yıllarında, koyun hırsızlığı yaptığı sırada değil çok sonraları Sistan’daki savaş esnasında sağ koluna ve bacağına isabet eden oklar sebebiyledir.¹⁶

Timur’un soyu hakkındaki tartışmalar konusunda, sonuç olarak şu yargıya varabiliriz: Timur’un, İbn Arabşah’ın belirttiği gibi bir çizme ustasının oğlu ve yol kesen, koyun hırsızlığı yapan eşkıya çetesi reisi olmadığı aşikârdır. Timur’un babası Turagay, Mâveraünnehr’e hâkim olan Çağatay devletinin etkili boylarından birisi olan Barlasların beyi idi. Yani Timur bir boy beyinin oğlu olarak doğdu. Babasının dünya işlerine fazlaca önem vermeyerek siyasi işleri bir yakınına bırakmış olması Timur’un soylu bir aileden geldiği gerçeğini değiştirmez. Timur’un soylu bir aileye mensup olduğunun en açık delili ise onun ve kız kardeşlerinin, henüz Timur’un adı sanı bilinmezken yaptığı evliliklerdir. Özellikle Timur’un çok genç bir yaşta ilk evliliğini Emir Kazagan’ın torunu Olcay Terken Aga ile yapmış olması, aslında onun bilinmeyen ilk gençlik yılları ile ilgili çok önemli ipuçları vermektedir.

Timurlu tarihçilerini yanıltan diğer bir kaynak ise, Bertrando de Mignanelli’dir. Timur 1400 yılında Suriye’ye geldiğinde Dimaşk’ta bulunan Sienalı İtalyan tacir Mignanelli, Emir Timur Dimaşk’a ulaşmadan önce onun şöhretini duyduğun-

15 Togan, agm., s. 215-216; Aka, *age.*, s. 21-23; Roux, *age.*, s. 51,55; Hayrunnisa Alan, *Bozkardan Cennet Bahçesine Timurlular*, 2. Baskı, İstanbul 2015, s. 25-26.

16 Şerefüddin Ali Yezdi, *Emir Timur Zafernâme*, çev. D. Ahsen Batur, İstanbul 2013, s. 47; Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, 2. Baskı, çev. Necati Lugal, Ankara 1987, s. 25-26; Aka, *age.*, s. 23-24; Roux, *age.*, s. 61.

dan acele bir şekilde Kudüs'e kaçmıştır. Daha sonra ise Memlûk sultanı Ferec Dimaşk'tan ayrılıp Mısır'a dönerken onun ordusuna katılarak Mısır'a gitmiştir. 1402 yılında ise deniz yoluyla Kıbrıs üzerinden tekrar Dimaşk'a dönmüştür. Genç yaşta Dimaşk'a gelip burada ticaret yaparak oldukça zengin olan Mignanelli, Timur Suriye'yi terk edip gittiğinde, onun tarafından yağmalanmış olan şehri görmüş ve olaylara şahit olanlardan da pek çok şey dinlemiştir. Bu tarihten 16 yıl sonra ise gördüklerini ve duyduklarını, sahip olduğu tüm servetini kaybetmiş bir adamın kızgınlığı ve duygusallığı ile kaleme almıştır.¹⁷ Bu sebeple de eserine (risalesine)¹⁸ daha ilk cümlelerinde Timur'un çok kötü, tehlikeli ve zalim bir bey olduğunu yazarak başlamıştır.¹⁹ Muhtemelen kaybettiklerinden Timur'u sorumlu tuttuğu için bu taraflı tutumu yazdığı her satırda devam etmiştir.

Mignanelli gördüklerini ve işittiklerini yazarken Timur'un Dimaşk'ta iken yaptıklarını oldukça abartılı bir şekilde anlatmıştır. Ayrıca verdiği bilgilerin bir kısmı da sorunludur ve diğer kaynaklarda ortaya çıkan ortak kanaatlere ters düşmektedir. Bunlardan bazıları ise şunlardır: Memlûk sultanı Ferec Dimaşk önlerine gelip ordugâh kurduktan sonra Mignanelli'nin iddiasına göre Timur ile arasında büyük bir savaş olmuştur.²⁰ Hâlbuki Dimaşk önlerinde iki ordunun top yekûn karşı karşıya geldiği tek ve kati neticeyle biten bir savaş olmamıştır. Sadece öncü kuvvetlerin ya da küçük büyük grupların karşı karşıya geldiği savaşın kaderini tam olarak belirlemekten uzak bazı çarpışmalar gerçekleşmiştir²¹. Zaten daha sonra sultan Ferec kendisine karşı Kahire'de bir isyan hazırlığı olduğunu bahane ederek kaçıp gitmiştir.

Mignanelli'ye göre Timur, Dimaşk kalesini de birkaç gün içerisinde ele geçirmiştir.²² Hâlbuki kale kuşatmasının 29 gün sürdüğü hakkında hemen hemen bütün kaynaklar hemfikirlerdir.²³ Yine bunlardan başka Mignanelli, Timur'un inancı ile

17 Bertrando de Mignanelli, "Vita Tamerlani-Ruina Damasci Timurlenk'in Hayatı-Dimaşk'ın Harab Olması", s. 234, 236, 258.

18 John E. Woods, "The Rise of Timürid Historiography", *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 46, No. 2 (1987), s. 95-96.

19 Bertrando de Mignanelli, *age.*, s. 238.

20 Bertrando de Mignanelli, *age.*, s. 244-245.

21 İbn Tagrıberdi, *en-Nucüm ez-Zâhire fi Mulûk Mısır ve'l-Kahire*, XII, nşr; Dâr el-Kutub el-Mısriyye, basım yeri ve tarihi yok; s. 233; es-Sayrâfi, *Nuzhet en-Nufûs ve'l-Ebdân fi Tevârih ez-Zamân*, II, nşr; Hasan Habeşi, Kahire, 1971, s. 83. Şâmi, *age.*, s. 278; Harold Lamb, *Tamerlane the Earth Shaker*, NewYork 1928, s. 212.

22 Bertrando de Mignanelli, *age.*, s. 250.

23 İbn Arabşah'a göre ise, Kalenin muhasarası kırk üç gün sürmüştür. Ancak Memlûk kaynakları

de ilgili önemli yargılarda bulunarak şunları söyler; “*Sanıyorum onun (Timur’un) Muhammed’e olan inancı, benim yani De Mignanelli’nin Muhammed’e olan inancından daha azdır*”.²⁴ Bu ifadelerin tamamıyla yanlış olduğu bu konularda yapılan çalışmalarla gün ışığına çıkarılmıştır.²⁵ Bu sebeple Mignanelli’nin kin ve nefret sebebiyle bu ifadelerle yer verdiği kolaylıkla anlaşılacaktır. Mignanelli’nin yine efsanevi bir şekilde aktardığı ve kurgu olduğu anlaşılan Yahudiler ile ilgili uzun anlatısı da tamamen gerçek dışıdır. Buna göre sözde, Timur Dimaşk’ta iken, Yahudiler korkup ibadethanelerinde toplandıkları sırada İbranice’yi, İncil’i, Talmud’u bilen Timur’un ordusundaki bazı Yahudi askerler bu zavallı insanları kandırıp bütün servetlerini güvence altına almak için ibadethaneye getirtmişler ve daha sonra bütün bu mallara el koyup Yahudileri son kişiye kadar kılıçtan geçirip büyük bir katliam yapmışlardı.²⁶ Gerçeklikten uzak olan bu bilgiler, ilk önce Mignanelli’nin metnini Latince’den İngilizce’ye çeviren Walter J. Fischel ile Arapça çevirisini yapan Ahmed Abdülkerim Süleyman tarafından kabul edilmemiş ve sadece bir efsaneden ibaret olduğu açıkça ortaya konmuştur.²⁷

Tarihçilerin, yazdıklarını hangi koşullarda ve hangi duygularla kaleme aldıklarını araştırarak, onların içinde buldukları ruh halini dikkate almanın da önemli olduğunu en başta söylemiştik. Görüldüğü üzere, hem İbn Arabşah hem Mignanelli, yaşadıkları sebebiyle kızgınlıklarından dolayı Timur’a karşı oldukça önyargılı bir tutum takınmışlardır. Mignanelli bunu kendi ağzından ve kendi ifadeleriyle şu şekilde dile getirmektedir; “*Ben çok geçerli sebeplerim dolayısıyla böylesine muazzam bir şehrin (Dimaşk) tahrip edilmesinden dolayı derin üzüntü duydum, çünkü ben bu şehre çok genç yaşta ve çok fakir olarak geldim ve burada çok büyük bir zenginlik ve itibar buldum.*” “... *Ben bütün malımı mülküümü Dimaşk’ta ve Roma’da kaybetmiş olmakla birlikte İskenderiye’ye doğru yöneldim.*”²⁸ Mignanelli açık bir şekilde fakir bir genç olarak geldiği Dimaşk’ta büyük bir servet sahibi olduğunu ve daha sonra ise Timur’un gelişiyi bu servetini kaybettiğini dile getirmektedir. Bu yüzden Timur’a olan kızgınlığı sebebiyle de

bu sürenin yirmi dokuz gün olduğunda ittifak etmişlerdir. Karşılaştırma için bkz. İbn Arabşah, *Acâib el-Makdûr fî Nevâib Timûr*, s. 164; İbn Tagrıberdi, *age.*, XII, s. 242; el-Makrîzî, *Kütâb es-Sulûk li-Ma’rifet Duvel el-Mulûk*, Said Abdulfettâh Âşûr, III-3 basım yeri ve tarihi yok., s. 1049; İbn İyâs, *Bedâiyi’ ez-Zuhûr fî Vekâyi’ ed-Duhûr*, I-2, nrş; Muhammed Mustafa, Kahire, 1982, s. 613.

24 Bertrando de Mignanelli, *age.*, s. 248.

25 Bu konuda yapılmış bir çalışma için bkz. Musa Şamil Yüksel, *Timurlularda Din Devlet İlişkisi*, Ankara 2009.

26 Bertrando de Mignanelli, *age.*, s. 242-243.

27 Bertrando de Mignanelli, *age.*, s. 242-243, 262-263.

28 Bertrando de Mignanelli, *age.*, s. 258-259.

ön yargılıdır. İbn Arabşah ise Timur'un Dimaşk'taki faaliyetlerinden küçük bir çocukken ailesi ile birlikte yurdundan koparılarak Semarkand'a götürülmesi sebebiyle kötü bir şekilde etkilenmiştir. Bu durum da onun ruhunda oldukça derin yaralar açmış olmalıdır. Bu yaraların İbn Arabşah'ta ortaya çıkardığı kin ve nefret duygusu ise daha Timur ile ilgili yazdığı eserine başlık koyarken bile açıkça ortaya çıkmıştır. İbn Arabşah bu eserde Timur'un doğumundan itibaren görünmeye başlayan pek çok olumsuzluğa işaret etmiş ve bu önyargılı tavrı anlattığı her olayda devam etmiştir. Bu anlatılar içerisinde kuşkusuz en önemlisi ise Timur'un soyuna dair olanıdır. Çünkü İbn Arabşah, maksatlı bir şekilde, Timur'un hükmetme meşruiyetini ortadan kaldırmak için onun soyunu basitleştirme ya da tanımama yoluna gitmiştir.

Hem İbn Arabşah'ın hem de Mignanelli'nin ortak noktaları, her ikisinin de Dimaşk'ta buldukları sırada yaşadıklarından dolayı Timur'dan zarar görmüş olmalarıdır. Bu sebeple her ikisi de Emir Timur'a çok kızgındır ve bu kızgınlıkları sebebiyle de ön yargılıdır. Buna bağlı olarak tarihçiler her ikisinin de yazdıklarını büyük bir dikkatle, eleştirel bir gözle okumalı ve şüpheyi kullanmalıdırlar.

Kaynaklar

- Aka, İsmail, *Timurlular Devleti Tarihi*, Ankara 2010.
- Alan, Hayrunnisa, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, 2. baskı, İstanbul 2015.
- Barthold, Wilhelm, *Uluğ Beg ve Zamanı*, çev. İsmail Aka, Ankara 1990.
- Barthold, Wilhelm, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Yayına hazırlayanlar: Kazım Yaşar Kopruman-Afşar İsmail Aka, Ankara 1975.
- Carr, Edward Hallet, *Tarih Nedir?*, çev. Misket Gizem Gürtürk, 5. baskı, İstanbul 1996.
- Kanat, Cüneyt, *Tarihin Medya İle İmtihani*, İstanbul 2012.
- Lamb, Harold, *Tamerlene the Earth Shaker*, NewYork 1928.
- İbn Arabşah, *Acâib el-Makdûr fî Nevâib Timûr*, nşr; Ali Muhammed Ömer, Kahire 1979.
- İbn Arabşah, *Acâibu'l Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)*, çev. D. Ahsen Batur, İstanbul 2012.
- İbn İyâs, *Bedâyi' ez-Zuhûr fî Vekâyi' ed-Duhûr*, I-2, nşr; Muhammed Mustafa, Kahire, 1982.
- İbn Tagriberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısr ve'l-Kahire*, XII, nşr; Dâr el-Kutub el-Misriyye, basım yeri ve tarihi yok.
- Günaltay, Şemseddin, *İslam Tarihinin Kaynakları- Tarih ve Müverrihler*, İstanbul 1991.
- el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rîfet Duvel el-Mulûk*, Saîd Abdulfettâh Âşûr, III-3 basım yeri ve tarihi yok.
- Manz, Beatrice Forbes, *Timurlenk Bozkırların Son Göçebe Fatihî*, çev., Zuhâl Bilgin, İstanbul 2006.
- Marozzi, Justin, *Timurlenk İslam'ın Kılıcı, Cihan Fatihî*, çev., Hülya Kocaoluk, İstanbul 2007.
- Mignanelli, Bertrando de, "A New Source on Tamerlane's Conquest of Damascus (1400/1401)", çev. Walter J. Fischel, *Oriens*, (1956), c. IX, ss. 201-232.
- Mignanelli, Bertrando de, "Timurlenk'in Dimaşk'ı Fethi ile İlgili Latince Bir Kaynak: Vita Tamerlani-Ruina Damasci (Timurlenk'in Hayatı-Dimaşk'ın Harab

Olması)", çev. Cüneyt Kanat, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (1996), c. XI, ss. 233-263.

Roux, Jean-Paul, *Aksak Timur İslamın Kutsal Savaşçısı*, çev. Ali Rıza Yalt, İstanbul 1994.

Es-Sayrâfi, *Nuzhet en-Nufûs ve'l-Ebdân fi Tevârih ez-Zamân*, II, nşr; Hasan Habeşî, Kahire, 1971.

Süleyman, Ahmet Abdülkerim, *Timurlenk ve Devlet el-Memâlik el-Çerâkise me'a Tercüme Makâle el-Kâtib el-Latînî de Mignanelli an Hayâti Timurlenk, Vita Tamerlani*, basım yeri yok, 1985.

Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998.

Şâmî, Nizamüddin, *Zafernâme*, çev. Necati Lugal, 2. baskı, Ankara 1987.

Togan, Zeki Velidi, "Emir Timur'un Soyuna Dair Bir Araştırma", çev. İsmail Aka, *Prof. Dr. İsmail Aka Makaleler 3*, Ankara 2005.

Woods, John E. "The Rise of Timürid Historiography", *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 46, No. 2 (Nisan, 1987), ss. 81-108.

Yezdî, Şerefüddin Ali, *Emir Timur Zafernâme*, çev. D. Ahsen Batur, İstanbul 2013.

Yüksel, Musa Şamil, *Timurlularda Din Devlet İlişkisi*, Ankara 2009.

Ziyâde, Muhammed Mustafa, "Markîzî ve Çağdaşları", çev. Cüneyt Kanat, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, VIII, (1993).